

ФОРМУВАННЯ ОСЕРЕДКІВ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ В ХІХ СТОЛІТТІ

В статтє поднимается проблема становления художественного образования в указанном регионе в ХІХ столетии на разных уровнях: в общеобразовательных школах, лицеях и гимназиях, в университетах и частных художественных школах. Представлен краткий очерк художественно-педагогической деятельности наиболее известных преподавателей, в основу которой положены традиции академического образования. Обосновывается вывод о наявности в Украине к началу ХХ века условий для полноценного высшего художественного образования.

The article touches upon the problem of the formation of the artistic education in XIX century the region mentioned above on different levels: in schools providing general education and gymnasiums, in universities and private schools. Here is represented a short essay about art-activities of the most famous teachers, which is based on traditions of academic education. Here also the conclusion about availability of conditions for the valuable high artistic education in Ukraine by the beginning of the XX century is grounded.

Духовна основа художньої освіти в Україні забезпечується вивченням і належним осмисленням першоджерел українського мистецтва художніх традицій України, фольклору, історії української культури. Особливе місце в цьому контексті займає вивчення історії вітчизняної художньої освіти.

Цікавою сторінкою в історії становлення національної освіти є XIX ст. Саме на початку століття, виявилась остаточна зорієнтованість мистецтва на реалістичне відтворення дійсності. Цей процес, що відбувався під значним впливом принципів, впроваджених у життя Петербурзькою академією мистецтв, відповідною мірою потребував також перебудови і самої системи навчання [10,433].

Вже перші десятиліття позначенні важливими зрушеннями у галузі художньої освіти. Найважливішими серед світських навчальних закладів, де викладались мистецькі дисципліни, були відкриті на початку століття Харківський університет (1805), Волинський ліцей (1805) – у Кременці, Рішельський (1817) – у Одесі, гімназія вищих наук (1820) - у Ніжині. Малювання викладалося тут як один із обов'язкових предметів. Живописні кабінети, організовані при цих закладах, згодом переросли на досить значні

мистецькі колекції із цінними зібраннями живопису, гравюр, рисунків [4,39].

Починаючи з 30-х років, свою частку у розвиток художньої освіти на Україні почав вносити і Київський університет. З першого ж року існування малювання в ньому було введено до програми згідно з університетським статутом 1804 року, який передбачав “поєднувати в собі всі засоби для всебічної освіти юнацтва” [14,40]. Тому одночасно з точними і гуманітарними науками передбачалося і викладання “приятныхъ искусствъ”.

Скласти повне уявлення про університетську програму з живопису і рисунка немає можливості. Але окремі архівні документи дозволяють із певністю стверджувати, що ця підготовка давала знання основ мистецької грамоти і таким чином була підґрунтям загальноестетичного розвитку вихованців [7,203].

Одним з важливих художніх осередків став Віленський університет, вплив якого поширювався далеко за межі Вільно й Литви взагалі. Тісні зв'язки існували між Віленським університетом і Волинським ліцеєм. Тому ж випадково, коли після відкриття Київського університету постала потреба у висококваліфікованому викладачеві мистецьких дисциплін, то керівництво зупиняється на кандидатурі Бонавентури Францевичи Клембовського, котрого переводять сюди на посаду викладача малювання. Наступник Клембовського – Капітон Павлов не поступається своєму попередникові, а, можливо, виглядає постаттю у всіх відношеннях ще вагомішою [11,137]. Правління Академії віддає йому перевагу з посеред претендентів як досвідченому практику і зазначає творчу активність – художник майже щороку надсилав твори на академічні виставки.

Безумовно, університетська програма не була розрахована на ґрунтовну підготовку учнів в галузі образотворчого мистецтва. Ця підготовка мала допоміжну

функцію, а також служила загальноосвітнім цілям. Оскільки в університеті проходили підготовку, в основному, представники з найбільш привілейованих прошарків суспільства, то й сфера поширення естетичних смаків і художніх навичок мала досить обмежене коло. Та важливим є, напевне, те, що з часом поширювачами цих смаків і навичок стають вихідці з низинних соціальних прошарків і таким чином, хоча й значно опосередковано, здійснюється зв'язок з більш демократичним різночинним середовищем [2,252].

Звичайно, було б перебільшенням надавати провідного значення у становленні художньої освіти на Україні, чи хоча б у Києві тільки Київському університету. Тут він, можливо, поступається колишній Києво-Могилянській академії, котра ще за століття до відкриття університету відіграла роль провідного науково-просвітительського і художнього центру. В Академії зосереджувались кращі художні сили, які зумовлювали навіть шляхи стилістичного розвитку мистецтва.

Глибокі соціальні зміни, що відбувались в умовах розвитку капіталізму, суттєво вплинули на систему національної освіти другої половини ХІХ століття. Зростає загальна кількість навчальних закладів, урізноманітнюються їх типи. Центрами освіти стають такі культурні осередки як Київ, Харків, Одеса [5,22].

Структура освіти залишається практично без змін: вищу освіту надають університети, Духовні академії; середню – ліцеї, гімназії, інститути, кадетські корпуси, учительські та духовні училища, спеціальні професійні училища. Із збільшенням у 1856 році кількості відкритих навчальних закладів набуває розвитку жіноча освіта, якої майже не було до другої половини ХІХ століття (крім поодиноких інститутів шляхетних дівчат) [1,109].

Розширення межі навчальних закладів, для викладання в яких потрібні були досвідчені фахівці, сприяло виникненню спеціальної педагогічної освіти, зокрема вчительських семінарів.

Першою в Україні було відкрито вчительську семінарію в Києві 22 жовтня 1869 року. Спочатку вона називалась педагогічною школою, а потім набула статусу семінарії, яка готувала вчителів для Київської, Волинської і Подільської учительської семінарії до Коростишева Радомишльського повіту Київської губернії [12,34].

Крім учительської семінарії, педагогічну освіту можна було отримати в університеті св. Володимира. Педагогічна кваліфікація надавалась після складання спеціальних іспитів у самому університеті або при Управлінні Київського учбового округу. Важливим чинником мистецької освіти і художньо-естетичного виховання учнівської молоді було й поживлення культурного життя того часу.

В другій половині XIX століття відбувається безпосередньо становлення фахової художньої освіти на Правобережній Україні. Зокрема в 1876 році відбулось відкриття Київської рисувальної школи М.І.Мурашко, який мав вагомий педагогічний досвід. Рисувальна школа мала суттєве значення для розвитку національної мистецької освіти. Тут навчались такі видатні митці, як М.Пимоненко, О.Мурашко, С.Костенко, І.Іжакевич, О.Курінний, Г.Світлицький, мистецтвознавці: Е.Кузьмін, П.Яремич та багато інших [16,57]. Цей заклад став базою для відкритого в 1901 році Київського художнього училища, яке мало відділи живопису й архітектури.

У своїх педагогічних принципах М.І.Мурашко був прибічником видатного російського художника-педагога П.П.Чистякова, який виховав цілу плеяду визначних живописців, зокрема В.І.Сурікова, В.Д.Поленова, В.М.Васнецова, М.О. Врубеля, а також – самого М. Мурашко,

І.Рєпіна, А.Прахова. Керуючись настановами П.П.Чистякова, М.І.Мурашко багато уваги приділяв розвиткові у своїх учнів власної індивідуальності, спостережливості, творчої самостійності, уважного вивчення натури [9,100]. За 25 років існування Київська рисувальна школа дала художню освіту багатьом обдарованим юнакам, а найбільш талановиті з них стали, як вже зазначалось, відомими живописцями.

Значну роль у підготовці національних художніх кадрів відіграли також Одеська та Харківська художні школи. Художня школа в Одесі була заснована ще в 1865 році з ініціативи місцевого Товариства красних мистецтв, однак характеру справжнього навчального закладу вона набула лише після того, коли її, на той час уже реорганізовану в училище (1885), очолили К.К.Костанді та Г.О.Ладиженський – видатні художники і педагоги, які в своїй педагогічній практиці подібно до М.І.Мурашко опиралися на досвід П.П.Чистякова [17,26]. Вихованці школи уважно студіювали натуру, ретельно оволодівали технікою малюнка, основами композиції та колориту. Велика увага приділялась теоретичним дисциплінам. Пластичній анатомії та історії мистецтв [15,89]. В результаті – з школи виходили грамотні, професійно підготовлені художники. Ті з них, що закінчували школу з відзнакою, одержували право вступу до Академії мистецтв без іспитів. Школа підготувала великий загін живописців, які своєю творчістю зробили великий внесок в скарбницю національного мистецтва [3,48].

Художня школа в Харкові була заснована у 1869 році першою в Росії жінкою-художницею М.Д.Раєвською-Івановою. Ще з юності віддаючи належне революційно-демократичним ідеям М.Г.Чернишевського, вона вирішила присвятити своє життя громадсько-корисній діяльності на ниві рідного мистецтва. Оскільки жінок в Академію мистецтв не приймали, М.Д.Раєвська-Іванова змушена була навчатися за кордоном, в Німеччині. Після повернення на батьківщину,

вона настійно домагається права на захист диплому в Петербурзькій Академії мистецтв. Врешті-решт за картину "Смерть селянина в Малоросії" їй було присвоєно звання вільного художника [13,18].

Художню школу в Харкові М.Д.Раєвська-Іванова відкрила на власні скромні кошти, і навряд чи вона могла б тривалий час функціонувати, якби не активна допомога з боку прогресивних діячів Академії мистецтв і художників-передвижників, зокрема І.І.Шишкіна та І.М. Крамського з М.Ге. За 27 років існування школи її закінчили 885 учнів і серед них – С.І.Василівський, М.С.Ткаченко та Г.І.Семирадський [8,19].

Вищих художніх закладів на Україні до революції не було, і українські художники Лівобережної України, як і в попередню добу, вищу художню освіту, змушені були здобувати в Росії. Вихованцями Петербурзької Академії мистецтв були С.І.Василівський, В.Д.Орловський, П.Д.Мартинович, М.К.Пимоненко, К.К.Костанді, К.О.Ладиженський, О.О.Мурашко та багато інших митців, а деякі з українських живописців, наприклад, С.І.Світославський, М.М.Яровий, Ф.Г.Кричевський художню освіту здобули в Московському училищі живопису, скульптури та архітектури [6,45].

У багатьох відношеннях відкриття приватних художніх шкіл на Україні, заняття з малювання в різних інших навчальних закладах були одним із тих шляхів, яким здійснювалося прилучення до образотворчого мистецтва та відбувалося суспільне утвердження нових естетичних ідеалів. Проте, все вище сказане дозволяє зробити висновок, що лише свідомо політика царського уряду обумовлювала відсутність вищого фахового художнього закладу [18,13]. А в дійсності на Україні на початку ХХ ст. були в наявності і високо освіденні педагогічні кадри, існували розвинуті художньо-культурні осередки і сформувались відповідні суспільні

потреби і соціальні умови для функціонування вищого професійного художнього закладу. Підтвердженням цьому стало відкриття в Києві у 1918 році Академії мистецтв.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / сост. Н.П.Калениченко. - М.: Педагогика, 1988.
2. Антонович Д. Українська культура. - К.: Либідь, 1993.
3. Афанасьев В.А. Товариство південно-російських художників. - К.: 1961.
4. Євтух М.Б. Розвиток освіти і педагогічної думки в Україні. Кінець XVIII - перша половина XIX століття. - К., 1996.
5. Жаборюк А.А. Український живопис останньої третини XIX - початку XX століття. - К.; Одеса: Либідь, 1990.
6. Культура и художественное воспитание: Проблемы социального проектирования; Сб.статей / сост. и отв.ред. М.М.Берлянич, В.Г.Бутенко. - Новосибирск-Херсон, 1991.
7. Костомарів М.І. Історія України в життєписах визначніших її діячів. - К.: Україна, 1991.
8. Лобановський Б.Б., Гавдя П.І. Українське мистецтво другої половини XIX початку XX століття. - К.: Мистецтво, 1989.
9. Мурашко М.І. Спогади старого вчителя. - К.: Мистецтво, 1964.
10. Наука і культура. Україна 1983. Випуск 18-й. -К.: Знання, 1984.
11. Основи викладання мистецьких дисциплін / за загальною ред. О.П.Рудницької. - К., 1998.
12. Пискунов А.И. История педагогики с XVII в. до середины XX века. Часть 2.: Учебное пособие для педагогических университетов. - М.: ТЦ "Сфера", 1997.

13. Побожій С.І. Становлення й розвиток мистецтвознавства у Харківському університеті (1805-1920 р.р.). - К., 1993.
14. Українська Академія мистецтва. Дослідницькі та науково-методичні праці: Випуск 1. - К.: УА Мистецтва, 1994.
15. Рудницька О.П., Болгарський А.Г., Свистельнікова Т.Ю. Основи педагогічних досліджень. - К.: Експрес-об'ява, 1998.
16. Розвиток народної освіти і педагогічної думки на Україні (X - поч.ХХ ст.): Нариси / редколегія: М.Д.Ярмаченко (відп. редактор), Н.П.Калениченко (заст. відп. ред.) та ін. - К.: Рад. школа, 1991.
17. Соколюк Л.Д. К истории художественной жизни Харькова. Эволюция Харьковской художественной школы во второй половине XVIII начале XX века. - Ленинград, 1986.
18. Степовик Д.В. Українське мистецтво першої половини XIX століття. - К.: Мистецтво, 1982.